

ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

УДК 502:330

На правах рукопису

ІВАШИНА ОЛЕКСАНДР ФЛОРОВИЧ

ЕКОЛОГО - ЕКОНОМІЧНІ ПОТРЕБИ ТА ЇХ РОЛЬ
В ФОРМУВАННІ ФОНДУ ЖИТТЄВИХ ЗАСОБІВ

Спеціальність 08.01.01.- політична економія

А в т о р е ф е р а т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Дніпропетровськ - 1996

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі філософії, економіки, релігієзнавства та політології Дніпропетровської державної медичної академії.

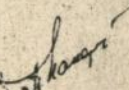
Науковий керівник - доктор економічних наук,
професор Батура Олександр Васильович.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук,
професор Вергун Володимир Антонович,
кандидат економічних наук,
доцент Євтушевський Володимир Андрійович

Провідна організація - дніпропетровська державна
металургійна академія

Захист відбудеться " 14 " березня 1996 року о 10 години
на засіданні спеціалізованої вченої ради К 03.03.02., для
захисту дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
економічних наук в Дніпропетровському державному аграрному
університеті за адресою:
320627, Дніпропетровськ - 27, вул. Ворошилова, 25, ауд. 403.

З дисертацією можна ознайомитись в бібліотечі
Дніпропетровського державного аграрного університету

Вчений секретар,
спеціалізованої вченої ради,
кандидат економічних наук, доцент Макаренко П.М.

ЛНБ України ім. В. Стефаника

00740160 (1)

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

Загальна характеристика роботи.

Актуальність та ступінь розробленості теми. В умовах перехідної економіки України актуальність набувають проблеми формування фонду життєвих засобів. На формування фонду життєвих засобів поряд з іншими факторами впливає система еколого-економічних потреб. Ці потреби реалізуються через раціональне природокористування. Все це вимагає від економічної науки посиленої уваги до проблем формування системи еколого-економічних потреб в економіці України, їх реалізації, та вплив на фонд життєвих засобів, теоретичного обґрунтування відповідних програм дій.

Системі еколого-економічних потреб присвячена значна кількість наукових робіт економістів різних країн світу. Науковий аналіз цієї системи можливо здійснити, розглянувши категорію потреби.

Потреба, як економічна категорія, розглядається в працях К.Маркса, який показав об'єктивність, історичний характер та місце потреб в системі суспільного відтворення.

Попередня розробка теорії потреб здійснена неокласиками в публікаціях таких економістів, як Дж.Б.Кларк, А.Маршал, А.Пігу, Ф.Візер та інші. Вони розглядали потреби в товарі як основу корисності і ціни товару. Нєкласики заклали основу теорії кількісної оцінки в системі потреб. Світова екологічна криза в 60-70 р.р. XX століття призвела до появи в науковому обігу категорії еколого економічні потреби та їх системи.

Аналіз системи еколого-економічних потреб здійснювався в публікаціях Б.Комонєра, Р.Бауєра, А.Тофлера, Р.Коула, М.Бунге,

Д.Медоуза, М.Месаровича та інших, в яких розглянута проблема реалізації еколого-економічних потреб в умовах розвинутої ринкової економіки. Основний акцент при аналізі реалізації еколого-економічних потреб був спрямований на формування ринку екологічних ресурсів.

Розробки світової економічної науки з цих питань не завжди можуть бути реалізовані в умовах сучасної української економічної практики. Це обумовлено, по-перше, нерозвиненістю ринкових відносин в економіці України, відсутністю нормальних ринкових механізмів, регулюючих взаємодію суб'єктів природокористування. По-друге, збереження в значній мірі колишніх, що залишились від централізовано-планової економіки тенденцій розвитку економічних процесів, в тому числі, що важливо, збереженням колишніх традицій ведення господарської діяльності більшістю економічних суб'єктів України.

Наукових розробок у вітчизняній економічній літературі і літературі країн СНД, присвячених аналізу системи еколого-економічних потреб в умовах перехідної економіки, обмаль. Більш розроблена проблема реалізації еколого-економічних потреб через раціональне природокористування. Привертаять до себе увагу дослідження з цієї проблеми, проведені українськими вченими Дорогунцовим А., Векліч О., Мищенко В., Сахавим В., Трегобчуком В. та іншими. Аналізу формування фонду життєвих засобів присвячені роботи Капустіна С., Колесова М., Чухно А. Батури О., Мельника Л., Пахомова Ю., та інших. В них роблять спроби визначити роль екологічного чинника в фонді життєвих засобів.

Ці публікації з теорії еколого-економічних потреб і фонду життєвих засобів не можуть, звичайно, всебічно проаналізувати зазначені проблеми, оскільки система еколого-економічних потреб в умовах перехідної економіки ще формується, не визначені конкретні форми і методи природокористування, не розроблена методична база, не визначена роль держави в цих процесах. Одночасно залишаються дискусійними і деякі питання теоретичного плану. Зокрема ведуться дискусії про роль елементного формування фонду життєвих засобів в різні часи перехідного періоду, місце екології в системі життєвих умов.

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає в комплексному дослідженні зв'язків формування та реалізації еколого-економічних потреб, їх вплив на фонд життєвих засобів та розробці практичних рекомендацій в сфері природокористування в економіці України.

Реалізація мети дослідження здійснюється через вирішення цілого ряду завдань, основними серед яких є:

- з'ясування основ еколого-економічної потреби та визначення змісту цієї категорії;
- пошук систематизуючих факторів формування та розвитку системи еколого-економічних потреб в перехідній економіці;
- виявлення тенденції розвитку екологічної складової в формуванні фонду життєвих засобів в перехідній економіці;
- встановити загальні закономірності формування системи платного природокористування як фактора в формуванні фонду життєвих засобів;

- вивчення практики природокористування, основних положень законодавства в світі і в Україні і розробка рекомендації для їх впровадження в економічну практику;

Предметом дослідження є відносини між суб'єктами природокористування та проблеми їх регулювання в умовах перехідної економіки.

Об'єктом дослідження є економічна система перехідного періоду суспільства, в якій формуються та реалізуються еколого-економічні потреби.

Науковою базою дисертації стали вітчизняні та зарубіжні роботи з проблем дослідження, нормативні законодавчі акти України та інших країн, дані монографічних видань, періодичної преси, статистичні матеріали держави, області, підприємств та установ.

Для вивчення та узагальнення інформації за темою дисертації використані методи системного, логічного, історичного і математичного аналізу та інші наукові методи дослідження економічних процесів.

Наукова новизна дисертаційної роботи полягає в тому, що:

- виділені особливості формування системи еколого-економічних потреб в перехідній економіці України;
- систематизовані форми прояву і реалізації еколого-економічних потреб, доведено, що вони реалізуються як економічні вартісні форми;
- доведена роль еколого-економічних потреб в формуванні фонду життєвих засобів, виявлена необхідність сполучення кількісного і якісного аналізу потреб;

- обґрунтована необхідність формування економічного механізму раціонального природокористування перехідної економіки, складовими якого є фінансово-кредитний механізм, механізм платного природокористування, система національних рахунків;

- аргументовано, що витратна концепція оцінки землі не має бази, яка б мала бути положена в основу розрахунків. На противагу "витратної" пропонується "результативна" концепція в якій оцінкою об'єкта є валовий випуск продукції в результаті його експлуатації;

- доведена необхідність вартісного виявлення витрат забруднення;

- сформовані деякі принципи і методи визначення платежів за використання природних ресурсів.

Практичне значення дослідження. Одержані на основі проведеного аналізу теоретичні результати і висновки можуть бути використані для подальших економічних досліджень у сфері природокористування суспільства, а також реалізовані в навчальному процесі при викладенні окремих тем курсу "Економічна теорія", спецкурсів з проблем екології та економічних потреб.

Безпосереднє практичне значення мають запропоновані основи методики визначення економічної оцінки природних ресурсів на основі рентної концепції; сукупних витрат забруднення та мінімальної плати за порушення екологічних стандартів.

Окремі висновки і результати дослідження можуть бути використані при розробці і вдосконаленні законодавчих актів України, котрі регулюють відносини в сфері природокористування.

Апробація роботи. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження доповідались і обговорювались на республіканській і регіональній науково-практичних конференціях, на засіданнях кафедри філософії, економіки, релігієзнавства та політології Дніпропетровської державної медичної академії.

За темою дослідження опубліковано 4 наукових роботи загальним обсягом 6 д.а.

Обсяг і структура дисертаційної роботи.

Дисертація обсягом 155 сторінок машинописного тексту містить вступ, два розділи, висновки і пропозиції, список використаних літературних джерел з 90 найменувань.

ВСТУП	ш.....
РОЗДІЛ I. Еколого-економічні потреби в системі життєвих умов	
I.1. Суть еколого-економічних потреб	
I.2. Природокористування як форма реалізації еколого-економічних потреб	
I.3. Роль екології в формуванні фонду життєвих засобів	
РОЗДІЛ 2. Господарський механізм раціонального природокористування	
2.1. Формування економічного механізму раціонального природокористування в Україні	
2.2. Платне природокористування як фактор формування фонду життєвих засобів	
ВИСНОВКИ	

СПИСОК використаної літератури

Основні положення дисертаційної роботи

В дисертації підкреслюється, що методологічною основою дослідження еколого-економічних потреб повинен стати логічний метод аналізу. Виявлення причин, які обумовлюють формування систем еколого-економічних потреб та їх вплив на фонд життєвих засобів в поєднанні з дослідженням основ та рушійних мотивів розвитку економічної системи, структурною частиною якої є система еколого-економічних потреб та фонд життєвих засобів.

Еколого-економічна потреба як економічна категорія, на наш погляд - це потреба в такій взаємодії з середою в процесі її господарського використання, яке порушувало б її життєпридатності, забезпечувало б умови господарського розвитку та охорону здоров'я людини.

Формування системи еколого-економічних потреб в Україні має свої особливості:

- великий відрив системи еколого-економічних потреб від матеріально-технічної бази національного виробництва;

- формування системи еколого-економічних потреб помітно відстає від розвитку виробництва; споживання належить більш активна роль у формуванні господарських пропорцій, а тому потреби у все більших масштабах формуються на базі зовнішньо-економічного обміну;

- демонстраційний ефект стимулює зростання потреб, формує нове економічне мислення.

Еколого-економічні потреби складають систему. Потреби в ринковій економіці є потреби суб'єктивні, котрі соціально рівнозначні. Тому система потреб повинна бути системою рівнозначних потреб, з точки зору їх суб'єктивності. Але, на наш погляд, умови формування екосистеми, як єдиного цілого, ще не визнає ніяких кордонів, дозволяють зробити висновки про домінування суспільних еколого-економічних потреб.

Виходячи з того, що еколого-економічні потреби складають систему, важливо вимірювати значення і ранг кожної потреби. Це можливо тільки, коли використовують опосередковані форми.

Результатом аналізу категорії еколого-економічної потреби став висновок, що вони реалізуються через раціональне природокористування в процесі їх відтворення.

Еколого-економічні потреби, в міру їх усвідомлення виявляються як еколого-економічні інтереси, які мотивують поведінку людини. Сфера дії еколого-економічних інтересів - сфера природокористування.

В дисертації досліджується природокористування як політ економічна категорія, що в сукупності економічних відносин і являє собою суттєву категорію, що реалізується в різних економічних формах: економічна ефективність природокористування, ціна землі, гонна рента, вартість родовища та інші.

Ми вважаємо, що еколого-економічні інтереси створюють систему, в якій інтереси господарюючих суб'єктів повинні бути узгодженими на основі слідуючих інтегральних еколого-економічних принципів раціонального природокористування:

- принцип природно-обумовленої різноманітності і регіональній комбінаторній галузевій, згідно з якими повинна бути можливість івномірного використання всіх елементів регіональної природної системи;

- принцип збереження природно-обумовленого колаобігу речовини в процесі його господарського використання;

- принцип збереження просторової природно-обумовленої цілосності природних систем в процесі їх господарського використання;

- принцип погодження виробничого і природного ритмів.

Дослідження показали, що природокористува- ня має місце тоді, коли антропогенний вплив на природне середовище не перешкоджає можливості його до свого відтворення.

Аналіз формування фонду життєвих засобів дозволяє зробити висновок, що він зв'язаний з еколого-економічними пот- ребами, які відбивають об'єктивні основи його формування.

В системі суспільного виробництва необхідний продукт формується в процесі виробництва, проходить фази розподілу, обміну, споживання. В фазі споживання необхідний продукт приймає завершену форму фонду життєвих засобів, це є набір предметів споживання і послуг, які безпосередньо вико- ристовують робітники та члени їх родин.

В формуванні фонду життєвих засобів важлива роль нале- жить екологічному фактору. Екологічні вимоги повинні бути ув'язані з економічними оцінками господарської діяльності. Дослідження довели, що в розрахунках треба зважати на витрати суспільства, зв'язані не тільки з освоєнням природних ресурсів, але і з необхідністю витрат на їх охорону та від- творення.

В дисертації підкреслюється, що необхідність в збереженні та поліпшенні не колишнього середовища є передумовою відтворення фонду життєвих засобів. Ми вважаємо, що потрібно створити адекватний механізм раціонального природокористування. На наш погляд, господарський механізм раціонального природокористування повинен включати в себе цілу систему екологічно зорієнтованих заходів надбудовчого порядку: адміністративні норми, правові нормативи. Безумовно, основу цього механізму складають економічні форми виробництва; різного роду важелі та стимули, відносини розподілу і кооперації праці, управлінські відносини.

Під час дослідження господарського механізму раціонального природокористування констатувалась специфіка його функціонування в умовах розвинутої ринкової економіки на Заході. Підкреслювалось, що дана специфіка повинна знайти своє відбиття в конкретній практичній діяльності по регулюванню природокористування в економіці України.

Аналіз насамперед законів України "Про охорону навколишнього природного середовища", "Про атмосферне повітря" як правової основи такого регулювання, показав, що загальна концепція законодавства в сфері природокористування враховує світовий досвід в цій сфері. Поряд з тим, аналізуемі закони націлені на зростання бюджетних коштів за рахунок експлуатації природних ресурсів і на боротьбу з наслідками такої експлуатації, що в реальній економічній практиці необхідні законодавчі акти, які встановлювали систему пла...

за використання природних ресурсів, повинні економічно стимулювати всебічну екологізацію господарської діяльності підприємств і які забезпечували б формування охорони та відтворення природних ресурсів.

Принципи та положення, які можуть бути закладені в ці законодавчі акти, розглядаються в дисертації на основі аналізу світових наробок в сфері природокористування з врахуванням специфіки України.

В дисертації аналізується концепція і науково-методичні основи платного природокористування.

Автором пропонується методика визначення економічної оцінки природних ресурсів на основі рентної концепції

$$R = \max [Qg(z - s)]$$

де:

Q - коефіцієнт, який враховує динаміку в часі показників Z, S, g , а також ефект "знецінення" майбутніх витрат і результатів;

g - коефіцієнт "продуктивності" природного ресурсу;

Z - замикаючі витрати на продукцію, що виробляють при експлуатації природного ресурсу ;

S - індивідуальні витрати на продукцію, що виробляють при експлуатації природного ресурсу.

В дисертації пропонується методика визначення сукупних витрат забруднення.

Мінімальну плату за порушення екологічних стандартів автор пропонує визначити таким чином:

$$\Pi = \frac{C + E_n + K}{M}$$

де: C - експлуатаційні витрати на утримання очисних комплексів

K - капіталовкладення в будівництво очисних комплексів за рік / крб /;

E_n - нормативний коефіцієнт порівняної ефективності капіталовкладень;

M - обсяг шкідливих відходів за рік / т /.

В дисертації констатується необхідність застосування всього комплексу державного регулювання процесу природокористування для ефективного контролю за природними ресурсами. Підкреслюється, що при створенні діючих засобів раціонального природокористування повинні забезпечуватись поетапність та послідовність змін в економічній сфері.

В якості засобів створення механізму раціонального природокористування пропонуються заходи по вдосконаленню фінансової, фіскальної політики, шляхи та методи такого вдосконалення. Підкреслюється важливість характеру та умов проведення в Україні приватизації і створення ринку природних ресурсів.

В роботі констатується, що активна роль держави, поетапність та послідовність в здійсненні економічних реформ, повернення національній економіці стійкості розвитку та створення сучасного ринкового механізму функціонування економічних процесів - головні передумови для ефективного регулювання природокористування в економічній системі України.

Основні положення дисертації викладені в ряді публікацій.

1. Эколого-экономические потребности человека. - монография. Днепропетровск: 1995. - С. 147 /в соавторстве/.
2. Современные проблемы экологии человека / Вестник проблем современной медицины. Харьков: 1995. - №. - С.118-120.
3. К вопросу об эколого-экономической потребности /Вестник проблем современной медицины. Харьков: 1995. - №. - С. 121-123.
4. Экономические аспекты решения экологических проблем и их влияние на жизненный уровень / Сборник научных трудов. Социально-медицинские аспекты охраны здоровья. - Днепропетровск: 1995. - С. 23-25.

АННОТАЦИЯ

Ивашкина А.Ф. Эколого-экономические потребности и их роль в формировании фонда жизненных средств. Диссертацией является рукопись. Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 06.01.01. - политическая экономия. Днепропетровский Государственный аграрный университет. Днепропетровск - 1996.

В диссертации исследуются генетические связи формирования и развития системы эколого-экономических потребностей и их воздействия на фонд жизненных средств. Анализируются в теоретическом и практическом плане методы регулирования природопользования в Украине, предложены основы методики определения величины платежей за использование природных ресурсов.

ANNOTATION

Ecologo-economic needs and their role in forming livelihood facilities Dissertation is a manuscript. The dissertation is a for obtaining the degree of Doctor of philosophy (Ph D) in Economics on the specialization code of 08.01.01 Political Economy. Dnepropetrovsk State Agricultural University. Dnepropetrovsk 1996.

Research on the links of forming and developing ecologo-economik needs and their affect on the livelihood. The methods of regulating the application or natural resources in the Ukrainian economy in theory and practice are analyzed. The basic methods of determing the size of payments for natural resources are proposed.

Ключові слова

Потреби, еколого-економічні потреби, фонд життєвих засобів, природокористування, рента, механізм раціонального природокористування.

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

AB 34.186